

Το θέατρο της αρχαίας Κασσώπης στην Πρέβεζα

Δ Ι Α Ζ Ω Μ Α

Το θέατρο της αρχαίας Κασσώπης στην Πρέβεζα

Γεώργιος Ρήγιος - Δήμητρα Παπακώστα
Αρχαιολόγοι

Δ Ι Α Ζ Ω Μ Α

Εκδόσεις «Διάζωμα»
Σειρά: Λευκώματα

Το θέατρο της αρχαίας Κασσώπης στην Πρέβεζα

Επιστημονική επιμέλεια: Γεώργιος Ρήγινος, Δήμητρα Παπακώστα
Σελιδοποίηση: Κ. Τσιρίκος
Παραγωγή: Digiland
Επιμέλεια έκδοσης: Γεώργιος Ρήγινος

Αθήνα, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2017
Copyright © 2017 Διάζωμα

ISBN: 978-960-98967-1-9

Δ Ι Α Ζ Ω Μ Α

Μπουμπουλίνας 30, 106 82 Αθήνα
www.diazoma.gr

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος	5
Η Ήπειρος και η Κασσωπαία	7
Η αρχαία Κασσώπη	13
Το μεγάλο θέατρο της Κασσώπης	25
Το μικρό θέατρο ή Βουλευτήριο της Κασσώπης	37
Η πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου	41

Πρόλογος

Η αρχαία Κασσώπη, ένας από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Ηπείρου, καταλαμβάνει έκταση 350 περίπου στρεμμάτων, σε ένα οροπέδιο στις υπώρειες του Ζαλόγγου και στη «σκιά» του ομώνυμου Μνημείου, έργο του γλύπτη Γιώργου Ζογγολόπουλου (1961), που αναπαριστά τον χορό των ηρωικών γυναικών του Σουλίου, που προτίμησαν -αντί της υποδούλωσης και της ατίμωσης- να πέσουν στον γκρεμό, κάνοντας ένα άλμα προς την αιωνιότητα.

Το κατάφυτο από κωνοφόρα και βελανιδιές οροπέδιο αποτελεί από μόνο του μία ιδιαίτερος ευχάριστη διαδρομή για τον επισκέπτη, που έχοντας αφήσει 23 χιλιόμετρα πίσω του την πόλη της Πρέβεζας, ακολουθώντας την Ε.Ο. Πρέβεζας-Ιωαννίνων ή Πρέβεζας-Ηγουμενίτσας μέχρι τη διασταύρωση του Αρχαγγέλου και από εκεί το επαρχιακό οδικό δίκτυο ως τον οικισμό της Καμαρίνας, βρίσκεται εν τέλει, μετά από λίγα χιλιόμετρα μέσα στο δάσος, στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου. Από τη στιγμή εκείνη και έπειτα κάθε προσπάθεια απόδοσης της επιβλητικής εικόνας της αρχαίας πόλης, που συναντά ο επισκέπτης, στέκεται παντελώς αδύνατη.

Στο ενδεχομένως εντυπωσιακότερο δημόσιο οικοδόμημα της αρχαίας Κασσώπης, το μεγάλο θέατρο στις βορειοδυτικές παρυφές της πόλης, είναι αφιερωμένη η παρούσα έκδοση του Διαζώματος. Πρόκειται για μία, τρόπον τινά, «ειδική» έκδοση, «αντί-δωρον» στη νέα προσπάθεια εξεύρεσης πόρων για το ίδιο το μνημείο, μέσω ενός θεσμού όχι ακόμη ιδιαίτερα διαδεδομένου συνάμα όμως αρκετά πρωτοποριακού για τα ελληνικά δεδομένα, γνωστού με τον όρο crowd funding (+ελλην. μφ, αν υπάρχει).

Με επίκεντρο το μεγάλο θέατρο της Κασσώπης, δίνεται στον αναγνώστη-μελλοντικό επισκέπτη του αρχαιολογικού χώρου η δυνατότητα να ενημερωθεί, με τρόπο εύληπτο ταυτόχρονα όμως και επιστημονικό, για την ιστορία της ίδιας της αρχαίας πόλης και της επικράτειάς της, την οχύρωση και την πολεοδομική της οργάνωση, πρωτίστως όμως για το μεγάλο θέατρό της και το λεγόμενο μικρό θέατρο ή Βουλευτήριο, καθώς, τέλος, και για την -πιλοτική- πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου, που ξεκίνησε ήδη τη λειτουργία της με τη συμβολή του Σωματίου Διάζωμα.

Πρέβεζα - Αθήνα // Απρίλιος 2016

Η Ήπειρος και η Κασσωπαία

Η αρχαία Κασσώπη ιδρύθηκε τον 4ο π.Χ. αιώνα στο κεντρικό τμήμα χερσονήσου στη νότια Ήπειρο, η οποία σήμερα φέρει το όνομα Πρέβεζα. Η θέση της στις νοτιοδυτικές πλαγιές της οροσειράς του Ζαλόγγου της εξασφάλιζε τον έλεγχο τόσο της ορεινής ενδοχώρας όσο και των παραθαλάσσιων πεδινών εκτάσεων της Κασσωπαίας, όπως αποκαλούνταν η περιοχή αυτή της αρχαίας Ηπείρου.

Η Ήπειρος κατά την αρχαιότητα ήταν η χώρα, τα σύνορα της οποίας εκτείνονταν από τον Αμβρακικό κόλπο και την Αιτωλοακαρνανία νότια ως τα όρια με την Ιλλυρία, στα Ακροκεραύνια όρη, βόρεια, συμπεριλαμβάνοντας και τμήματα της σημερινής δυτικής Μακεδονίας. Η μεγαλύτερη έκτασή της χαρακτηρίζεται γεωμορφολογικά από έντονα ορεινό ανάγλυφο και αφθονία επιφανειακών υδάτων, που, μαζί με τον Αμβρακικό κόλπο, υπήρξαν οι κύριες και καθοριστικές οδοί επικοινωνίας των επιμέρους περιοχών της μεταξύ τους, αλλά και της ίδιας της Ηπείρου με την υπόλοιπη Ελλάδα και τη νότια Ιταλία. Τα ποτάμια αποτέλεσαν άλλωστε συχνά τα φυσικά όρια μεταξύ των διάφορων φύλων που κατοικούσαν στην Ήπειρο.

Χάρτης της αρχαίας Ηπείρου

Άποψη της Παλαιολιθικής θέσης Κοκκινόπηλος

Η ανθρώπινη παρουσία στην ευρύτερη περιοχή ανάγεται στη Μέση Παλαιολιθική περίοδο, σύμφωνα με ευρήματα προερχόμενα από τη βραχοσκεπή του Ασπροχάλικου και τον Κοκκινόπηλο, κοντά στις πηγές του Αγίου Γεωργίου του ποταμού Λούρου, αλλά και άλλες περιοχές της νοτιοανατολικής και νοτιοδυτικής Ηπείρου. Τα πρώτα ελληνικά φύλλα εγκαθίστανται στην περιοχή γύρω στο 2.000 π.Χ., ενώ αργότερα, στο τέλος της εποχής του Χαλκού, άποικοι από τη Νότια Ελλάδα ιδρύουν την Εφύρα στην περιοχή των εκβολών του Αχέροντα.

Τον 8ο~7ο αιώνα π.Χ. ιδρύονται σε καίριες θέσεις της νότιας Ηπείρου οι τέσσερις αποικίες των *Ηλείων*, *Πανδοσία*, *Βουχέτιον*, *Ελάτρεια* και *Βατία*. Το 625 π.Χ. ιδρύεται η κορινθιακή αποικία της Αμβρακίας σε ιδιαίτερα προνομιούχο θέση στον μυχό του Αμβρακικού κόλπου (σημ. Άρτα), καθώς βρισκόταν επάνω στον κυριότερο δρόμο επικοινωνίας της ηπειρωτικής ενδοχώρας με τη νοτιότερη Ελλάδα. (Εικ. 5)

Η ίδρυση των αποικιών συνέβαλε καθοριστικά στον σταδιακό περιορισμό της πολιτιστικής απομόνωσης της Ηπείρου, ο παραδοσιακός όμως νομαδικός τρόπος ζωής εξακολούθησε, παρά την επίδραση των αποίκων, να καταλαμβάνει σημαντική θέση στην τοπική οικονομία έως και την Κλασική Εποχή. Σύμφωνα μάλιστα με αρχαίες πηγές (Ψευδο-Σκύλακας, Ψευδο-Σκύμνος), μέχρι τα τέλη του 5ου ~ αρ-

χές του 4ου π.Χ. αι. τα περισσότερα Ηπειρωτικά φύλα κατοικούσαν «κατά κώμας».

Στις αρχές του 4ου π.Χ. αι. το ηπειρωτικό φύλο των Μολοσσών επεκτείνεται, προσαρτώντας τη Δωδώνη και ολόκληρη την ανατολική Θεσπρωτία. Ο 4ος π.Χ. αι. φαίνεται ότι αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ιστορία της Ηπείρου, καθώς οι μικρές ατελείστες κώμες συνοικίζονται και δημιουργούνται ισχυρές οχυρωμένες πόλεις, οι οποίες -επηρεασμένες από τις πόλεις των αποίκων- οργανώνονται πολεοδομικά, όπου επιτρέπει το γεωμορφολογικό ανάγλυφο, σύμφωνα με το ηλεγόμενο ιπποδάμειο σύστημα, με παράλληλους δηλαδή και κάθετους δρόμους που διαμορφώνουν σχετικά ισομεγέθεις ορθογώνιες οικοδομικές νησίδες.

Το 329~325 π.Χ. ιδρύεται από τον βασιλιά των Μολοσσών Αλέξανδρο η Ηπειρωτική συμμαχία, με στόχο τη χειραφέτηση των Ηπειρωτικών πόλεων από τις μητροπόλεις της Νότιας Ελλάδας. Η Συμμαχία, στην οποία συμμετείχαν τα σημαντικότερα φύλα των Ηπειρωτών, επέζησε για περίπου έναν αιώνα, ενώ με την κατάργηση της βασιλείας στους Μολοσσούς, το 234/3 π.Χ., ιδρύεται το Κοινόν των Ηπειρωτών. Η περίοδος του Κοινού (234~168 π.Χ.) είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γενικότερη ανάπτυξη και ευημερία των ηπειρωτικών πόλεων.

Αρχαία Αμβρακία. Άποψη της αρχαίας και της μεσαιωνικής οχύρωσης

Το 168/7 π.Χ., αμέσως μετά την ήττα του Περσέα στην Πύδνα από τον Ρωμαίο Ύπατο Αιμίλιο Παύλο, η Ήπειρος δοκιμάζεται από την εισβολή των ρωμαϊκών στρατευμάτων, που κατ' εντολή της ρωμαϊκής συγκλήτου καταστρέφουν -σύμφωνα με τις γραπτές πηγές- εβδομήντα πόλεις της, ενώ φονεύουν, αιχμαλωτίζουν και πωλούν ως δούλους το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της. Μέχρι πρότινος επικρατούσε η άποψη πως μετά την καταστροφή αυτή οι περισσότερες περιοχές εγκαταλείφθηκαν και ερημώθηκαν. Τα στοιχεία πρόσφατων ανασκαφικών ερευνών αποδεικνύουν τη συνέχιση της κατοίκησης σε βασικά κέντρα της Ηπείρου και μετά το 168/7 π.Χ., ενώ το 148 π.Χ ανασυσταίνεται το *Κοινόν των Ηπειρωτών*.

Η νίκη του Οκταβιανού Αυγούστου επί του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας στη ναυμαχία του Ακτίου, το 31 π.Χ., σηματοδότησε την απαρχή της Pax Romana (ρωμαϊκή ειρήνη) και της ρωμαϊκής αυτοκρατο-

ρίας. Σε ανάμνηση της νίκης αυτής ιδρύεται με συνοικισμό πληθυσμών από τις γύρω περιοχές η Νικόπολη, που αποτέλεσε το διοικητικό κέντρο της Ηπείρου για τους τρεις πρώτους αιώνες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ενώ ανακηρύχθηκε πρωτεύουσα της ρωμαϊκής επαρχίας Epirus Vetus με τη διοικητική μεταρρύθμιση του Διοκλητιανού (τέλη 3ου αι. μ.Χ.).

Τα φυσικά όρια της αρχαίας Κασσωπαίας, της περιοχής όπου κατοικούσε το ηπειρωτικό φύλο των Κασσωπαίων Θεσπρωτών, εκτείνονταν από τους ποταμούς Αχέροντα και Λούρο στα βόρεια και ανατολικά μέχρι τις ακτές του Ιονίου πελάγους και τις πλούσιες λιμνοθάλασσες του Αμβρακικού κόλπου στα δυτικά και νότια αντίστοιχα. Τα όρια αυτά ταυτίζονται σε γενικές γραμμές με τα διοικητικά όρια του σύγχρονου νομού, νυν Περιφερειακής Ενότητας, της Πρέβεζας. Οι Κασσωπαίοι ήταν ο νοτιότερος κλάδος του φύλου των Θεσπρωτών. Αποσπάστηκαν από τους λοιπούς Θεσπρωτούς στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., ιδρύοντας λίγο αργότερα την Κασσώπη.

Νικόπολη. Αεροφωτογραφία. Πανοραμική άποψη του χώρου

Η αρχαία Κασσώπη

Οι Κασσωπαίοι ίδρυσαν με συνοικισμό μικρότερων ατείχιστων κωμών, την περίοδο μεταξύ 380 και 360 π.Χ., την Κασσώπη σε ένα οροπέδιο με μέσο υψόμετρο 550μ. περίπου στις νοτιοδυτικές πλαγιές του Ζαλόγγου. Πρόκειται για φυσικά οχυρή και στρατηγικής σημασίας θέση σε κομβικό σημείο της επικράτειάς τους, από όπου εποπτεύει κανείς τη βόρεια ορεινή ενδοχώρα και τις νότιες πεδινές παραθαλάσσιες περιοχές της αρχαίας Κασσωπίας αλλά και το σύνολο των χερσαίων και υδάτινων δρόμων της περιοχής.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα η Κασσώπη αποτέλεσε το διοικητικό, πολιτικό, θρησκευτικό και οικονομικό κέντρο των Κασσωπαίων. Ιδιαίτερα σημαντική για την ανάπτυξή της υπήρξε η υποταγή των Ηλειακών αποικιών από τον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας, το 343/342 π.Χ. Το γεγονός αυτό ανέδειξε την Κασσώπη -με την απόκτηση του ελέγχου των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πηγών- στο μεγαλύτερο αστικό κέντρο της περιοχής. Υπήρξε μέλος της Ηπειρωτικής συμμαχίας από το 329/325 ως το 234/3 π.Χ., έφτασε στο απόγειο της ακμής της γύρω στα τέλη του 3ου αι. π.Χ., εποχή κατά την οποία συμμετείχε στο *Κοινόν των Ηπειρωτών* (234~168 π.Χ.). Την περίοδο αυτή η πόλη επεκτάθηκε, με τον πληθυσμό της να υπολογίζεται σε 8.000~10.000 κατοίκους, και ανοικοδομήθηκαν τα δημόσια

Πανοραμική άποψη της αρχαίας πόλης

κτίρια της Αγοράς.

Η καταστροφή από τους Ρωμαίους το 168/7 π.Χ. επηρέασε και την Κασσώπη, η οποία όμως από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., με την ανασύσταση και του *Κοινού των Ηπειρωτών*, γνώρισε μικρή περίοδο οικονομικής ανάκαμψης και ανοικοδόμησης. Σε αυτό συνηγορούν και τα ανασκαφικά δεδομένα, από τα οποία προκύπτει συνέχιση της κατοίκησης στην πόλη, επισκευές οικιών και δημόσιων οικοδομημάτων, ύπαρξη νέων -έστω και πρόχειρων- κατασκευών και επαναλειτουργία κάποιων εργαστηρίων. Η οριστική εγκατάλειψή της συνδέεται με την ίδρυση της Νικόπολης από τον Οκταβιανό Αύγουστο, σε ανάμνηση της νίκης του στο Άκτιο, το 31 π. Χ. Τότε, οι κάτοικοί της υποχρεώθηκαν να εγκατασταθούν στη νέα πόλη, όπως και οι κάτοικοι πολλών άλλων γειτονικών περιοχών.

Η αρχαία Κασσώπη, που καταλαμβάνει έκταση περίπου 350 στρεμμάτων, αποτελεί ένα από τα καλύτερα σωζόμενα παραδείγματα, όχι μόνον στην Ήπειρο αλλά και σε όλο τον ελληνικό χώρο, Ελληνιστικής οχυρωμένης πόλης με άρτια πολεοδομική, οικιστική και διοικητική οργάνωση.

Πανοραμική άποψη της αρχαίας πόλης και της ευρύτερης περιοχής

Ανταποκρινόμενη πλήρως στις επικρατούσες τον 4ο αι. αντιλήψεις των Ελλήνων, όπως παραδίδονται από τον Αριστοτέλη (Πολιτικά, 1331a), η πόλη ήταν κτισμένη σύμφωνα με το λεγόμενο ιπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα, αμφιθεατρικά και με νότιο προσανατολισμό στις πλαγιές βραχώδους απόκρημνης ράχης με δύο κορυφές-ακροπόλεις. Στα βατά της σημεία περιβαλλόταν από ισχυρά πολυγωνικά τείχη, τα οποία -κατασκευασμένα από ντόπιο ασβεστόλιθο και εκμεταλλευόμενα τις υψομετρικές καμπύλες του εδάφους- ήταν απόλυτα εναρμονισμένα με το φυσικό περιβάλλον. Η οχύρωσή της διέθετε δύο κύριες τοξωτές πύλες, στο ανατολικό και δυτικό άκρο της κεντρικής οδού-λεωφόρου του οικισμού, καθώς και βοηθητικές πυλίδες. Πιθανότατα η αύξηση του πληθυσμού τον 3ο αι. π.Χ., εποχή ακμής της Κασσώπης, επέβαλε την προς ΝΔ επέκτασή της, οπότε και κατασκευάστηκε νέος οχυρωματικός περίβολος με ισχυρούς ορθογώνιους πύργους και περιτειχίστηκε ένας χώρος περίπου 100 στρεμμάτων στα νοτιοδυτικά, ακολουθώντας την αρχιτεκτονική οργάνωση των προγενέστερων φάσεων της πόλης. Η πολεοδομική οργάνωση της Κασσώπης, σύμφωνα με το λεγόμενο ιπποδάμειο σύστημα όπως προαναφέρθηκε, βασίστηκε σε συγκεκριμένο γεωμετρικό σχέδιο: τουλάχιστον δεκαεπτά παράλληλοι δρόμοι-στενωποί πλάτους 4,50μ., με κατεύθυνση Β-Ν και σε απόσταση 30μ. μεταξύ τους, διασταυρώνονται κάθετα με δύο πλατύτερες οδούς-λεωφόρους, με κατεύθυνση Α-Δ δημιουργώντας οικοδομικές νησίδες. Η κύρια οδός-λεωφόρος έχει πλάτος 6μ., ενώ η προς Βορρά παράλληλή της είναι στενότερη (μέσο πλάτος 4,50μ.).

Τοπογραφικό της αρχαίας πόλης

Με βάση το πυκνό αυτό οδικό δίκτυο σχηματίζονται 60 ορθογώνιες οικοδομικές νησίδες με πλάτος 30μ. και μήκος από 70 έως 128μ. Στο πλάτος κάθε νησίδας ήταν κτισμένα δύο σπίτια ίσου εμβαδού ($\pm 225\tau.μ.$), τα οποία είχαν νότιο προσανατολισμό και χωρίζονταν με μικρό αποχετευτικό διάδρομο πλάτους 1,20μ., την περίσταση. Στην περίσταση συνέρεαν τα όμβρια ύδατα από τις στέγες καθώς και τα λύματα από τους λουτρώνες των οικιών και εν συνεχεία, μέσω ενός πλήρους δικτύου αγωγών, που διέτρεχε ολόκληρη την Κασσώπη και που θα το ζήτησε κάθε σύγχρονη πόλη, διοχετεύονταν εκτός των τειχών. Σε κάθε κεντρική νησίδα μεταξύ της κύριας και της βόρειας οδού-λεωφόρου αναπτυσσόταν δύο σειρές δέκα συνολικά οικιών.

Οι κάθετοι δρόμοι-στενωποί ήταν λιθόστρωτοι στο μισό πλάτος τους, ενώ στο υπόλοιπο μισό είχαν πατημένο χώμα. Στον άξονα των κάθετων δρόμων-στενωπών διαμορφωνόταν ρεϊθρο ή αγωγός για τη συλλογή των όμβριων υδάτων, ενώ η κύρια οδός-λεωφόρος διέθετε σε όλο της το μήκος λαξευμένο στον βράχο ή κτιστό υπόγειο αποχετευτικό αγωγό, καλυμμένο με ασβεστολιθικές πλάκες. Η υδροδότηση της πόλης εξασφαλιζόταν από πηγές σε μικρή απόσταση από αυτή, σε μία εκ των οποίων οδηγούσε πυλίδα στο νότιο άκρο της Αγοράς. Μεγάλες δεξαμενές νερού είχαν κατασκευαστεί στο βόρειο τμήμα της πόλης και στις δύο ακροπόλεις, προκειμένου να εξασφαλιζόταν επάρκεια νερού σε περιπτώσεις πολιορκίας.

Τον επίπεδο χώρο στη νοτιοανατολική γωνία της πόλης, νότια της κεντρικής οδού κοντά στην κύρια

Σχεδιαστική άποψη ενός των κάθετων δρόμων της αρχαίας πόλης

Η περιοχή της Αγοράς της αρχαίας πόλης με το Καταγώγιον

ανατολική πύλη, καταλαμβάνει η πολιτική Αγορά, που αποτελούσε το πολιτικό, διοικητικό και θρησκευτικό κέντρο της πόλης και εξυπηρετούσε τις ανάγκες του δημόσιου βίου. Από τα τέλη του 3ου ~ αρχές του 2ου αι. π.Χ. ο χώρος απέκτησε μνημειακή διαμόρφωση και πλαισιώθηκε από οικοδομήματα: στη δυτική πλευρά το Πρυτανείο που διέμεναν οι πρυτάνεις και μία στοά μπροστά από αυτό, στη βόρεια πλευρά μία μεγάλη στοά που αναπτύχθηκε σε βάρος της κεντρικής λεωφόρου και στην ανατολική πλευρά μικρό θεατρικό χώρο που ταυτίζεται με το Βουλευτήριο, όπου συνέρχονταν οι εκπρόσωποι του φύλλου των Κασσωπαίων. Το όλο συγκρότημα με τα αρχιτεκτονήματα που αποτελούσαν την «Αγορά» της Κασσώπης κατελάμβανε ορθογώνιο χώρο διαστάσεων περίπου 100X70μ. με απρόσκοπτη θέα προς την ευρύτερη περιοχή.

Η πόλη ωστόσο διέθετε και άλλα δημόσια, εξίσου σημαντικά, οικοδομήματα, όπως «εν παραστάσι» περίπτερο δωρικό ναό αφιερωμένο στην προστάτιδα θεά της πόλης Αφροδίτη, το λεγόμενο Καταγώγιον, που ταυτίζεται με τον δημόσιο ξενώνα της πόλης ή την εμπορική της αγορά, καθώς και υπόγειο ταφικό ηρώο στο νοτιοδυτικό εντός των τειχών άκρο της. Τέλος στο βορειοδυτικό άκρο της πόλης, κάτω από την ακρόπολη, στον διαγώνιο άξονα της Αγοράς, ήταν χτισμένο το θέατρο της Κασσώπης.

Πυλίδα της οχύρωσης της αρχαίας πόλης (από τον F. Boissonnas)

Τα ερείπια μεταξύ των χωριών Καμαρίνα και Κρουοπηγή στις πλαγιές του Ζαλόγγου κέντρισαν από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον των ξένων περιηγητών. Αυτός που πρώτος ταύτισε τα αρχαιολογικά κατάλοιπα με την αρχαία Κασσώπη ήταν ο Άγγλος περιηγητής William Martin Leake, όταν, κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του στην Ελλάδα, επισκέφθηκε την περιοχή του Ζαλόγγου το 1805, παραδίδοντάς μας και το πρώτο τοπογραφικό σκαρίφημα της οχυρωμένης πόλης. Ακολούθησαν ο επίσης Άγγλος Thomas S. Hughes το 1814 και ο Γερμανός Conrad Bursian (1830~1883). Η Κασσώπη αναφέρεται από τον Γάλλο γιατρό, περιηγητή και ιστορικό F.C.H.L. Rouqueville (1770~1838) καθώς και από τον H. Schliemann (τέλη του 19ου αι.)

Οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες στην πόλη πραγματοποιήθηκαν το 1952~1955 από τον Σωτήρη Δάκαρη και την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, φέρνοντας στο φως μεγάλο οικοδόμημα στο κέντρο της, που ταυτίστηκε με δημόσιο ξενώνα (Καταγώγιο), καθώς και τη Βόρεια Στοά της Αγοράς. Τα πορίσματα των εν λόγω ανασκαφών και άλλων μεταγενέστερων αρχαιολογικών ερευνών συμπεριέλαβε ο ακούραστος αυτός μελετητής της ηπειρωτικής γης στο μνημειώδες έργο *Cassopaia and the Elean Colonies* (1971). Λίγα χρόνια νωρίτερα ο Άγγλος ιστορικός και ακούραστος περιπατητής της Ηπείρου

Nicholas G.L. Hammond είχε δημοσιεύσει τις παρατηρήσεις του για την Κασσώπη στο μνημειώδες πλέον έργο του για την Ήπειρο, Epirus. The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas (1967).

Ο Σ. Δάκαρης συνέχισε από το 1977 έως και το 1983 τις ανασκαφές στην αρχαία πόλη υπό την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας και με τη συνεργασία του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου του Βερολίνου και συγκεκριμένα των αρχιτεκτόνων-αρχαιολόγων W. Hoerhfer και E.-L. Schwandner. Κατά την περίοδο αυτή αποκαλύφθηκαν δημόσια οικοδομήματα στο βορειοδυτικό τμήμα της Αγοράς, δρόμοι και κοινόχρηστοι χώροι καθώς και δέκα οικίες, με αποτέλεσμα η Κασσώπη να συγκαταλέγεται στις ελάχιστες αρχαίες ελληνικές πόλεις, των οποίων είναι γνωστά τα σημαντικότερα δημόσια κτίρια καθώς και ο τύπος των ιδιωτικών κατοικιών.

Από τον Σ. Δάκαρη πραγματοποιήθηκαν επίσης περιορισμένης κλίμακας στερεωτικές και αναστηλωτικές εργασίες σε ελάχιστα και μεμονωμένα μνημεία. Όλα αυτά συνετέλεσαν, ούτως ώστε από δεκαετίες η Κασσώπη να αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους σε έκταση και με αξιόλογη επισκεψιμότητα αρχαιολογικούς χώρους της Ηπείρου, χωρίς όμως να διαθέτει και τις ανάλογες υποδομές. Η αρχαία Κασσώπη κηρύχθηκε αρχαιολογικός χώρος και ιστορικό διατηρητέο μνημείο το 1962, ενώ πενήντα χρόνια αργότερα, το 2011, οριοθετήθηκε ο ομώνυμος αρχαιολογικός χώρος, που περιλαμβάνει πλέον ολόκληρο το οροπέδιο, πάνω στο οποίο αναπτύσσεται η αρχαία Κασσώπη, τα νεκροταφεία της καθώς και μία πλατεία ζώνη περίξ αυτών συνολικής έκτασης 4.695 στρεμμάτων.

Η περιοχή του Καταγωγίου της αρχαίας πόλης

Η περιοχή της πόλης μεταξύ των δύο παράλληλων λεωφόρων

Κατά τη διάρκεια των ετών 2003~2007 υλοποιήθηκε από την τότε αρμόδια για την Πρέβεζα ΙΒ΄ ΕΠΚΑ, υπό την επίβλεψη της αρχαιολόγου Θεοδώρας Κοντογιάννη, με χρηματοδότηση από το ΠΕΠ Ηπείρου του Γ΄ ΚΠΣ το έργο «Ανάδειξη ~ Αξιοποίηση αρχαιολογικού χώρου Κασσώπης», προϋπολογισμού 440.200 ευρώ, που αφορούσε βελτίωση των υποδομών του αρχαιολογικού χώρου και αναβάθμιση των παροχών προς τους επισκέπτες, με την κατασκευή φυλακίου-εκδοτηρίου εισιτηρίων, διαμόρφωση διαδρομών περιήγησης και θέσεων ανάπαυσης επισκεπτών, τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων καθώς και μικρής έκτασης άμεσες στερεωτικές εργασίες.

Η σπουδαιότητα του εν λόγω αρχαιολογικού χώρου και η θέση του στο, σχετικά αλώβητο από ανθρώπινες επεμβάσεις, φυσικό περιβάλλον, σε συνδυασμό με την αναγκαία αναβάθμιση των παρεχόμενων προς τους επισκέπτες υπηρεσιών, αποτέλεσαν τις βασικές συνιστώσες κατά τη σύνταξη της Μελέτης Ωρίμανσης «*Μελέτη Ανάδειξης Αρχαιολογικού Χώρου Κασσώπης Δήμου Ζαλόγγου - Β΄ Φάση*», που ολοκληρώθηκε το 2009 -με χρηματοδότηση και από το Ε.Π. «Πολιτισμός»- από διεπιστημονική ομάδα εργασίας της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ Πρέβεζας-Άρτας υπό τον τότε Διευθυντή της Γιώργο Ρήγιο, για τη συνολική ανάδειξή του. Η μελέτη αυτή αποτελεί πρόταση για μία δεύτερη φάση εργασιών στον χώρο, προβλέποντας, πέρα από την επέκταση ή αναβάθμιση των υφιστάμενων υποδομών, και δημιουργία νέων για τη συνολική προστασία και ανάδειξη ενός μεγάλου και ανεξερεύνητου ακόμη τμήματος της αρχαίας πόλης. Η ανάδειξη των επιμέρους μνημείων, η συστηματική και οργανωμένη προβολή τους, η δημιουργία πολιτιστικών υποδομών και η υλοποίηση έργων ανάπλασης για τη συνολική ανάδειξη του χώρου αποτελούν τις κύριες προτεραιότητες της μελέτης.

Οι διαδρομές των επισκεπτών εντός της αρχαίας πόλης

Σε εφαρμογή της εν λόγω μελέτης, που εγκρίθηκε ομόφωνα από το Τοπικό Συμβούλιο Μνημείων Ηπείρου (2009) και το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (2010), υλοποιήθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο Κασσώπης από τη ΛΓ' ΕΠΚΑ την περίοδο 2010~2015, με χρηματοδότηση από το ΠΕΠ Ηπείρου του ΕΣΠΑ, τα έργα «Βελτίωση δρόμου πρόσβασης και επέκταση δικτύου διαδρομών επισκεπτών του αρχαιολογικού χώρου Κασσώπης» και «Ανάδειξη συνοικίας θεάτρου αρχαίας Κασσώπης».

Στο πλαίσιο του πρώτου έργου υλοποιήθηκε το τμήμα εκείνο της μελέτης, που αφορά τη βελτίωση του πεζοδρόμου πρόσβασης στον αρχαιολογικό χώρο και την επέκταση των διαδρομών περιήγησης των επισκεπτών σε σημαντικά τμήματά του, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται και η περιοχή του αρχαίου θεάτρου, χωρίς όμως και τις προβλεπόμενες από τη μελέτη και απαιτούμενες εργασίες στην οχύρωση και σε σημαντικά δημόσια και ιδιωτικά κτίρια του χώρου. Στο πλαίσιο του δεύτερου έργου πραγματοποιήθηκαν εργασίες στην ευρύτερη περιοχή του θεάτρου, στις οποίες θα αναφερθούμε συνοπτικά στο σχετικό με το εν λόγω μνημείο κεφάλαιο.

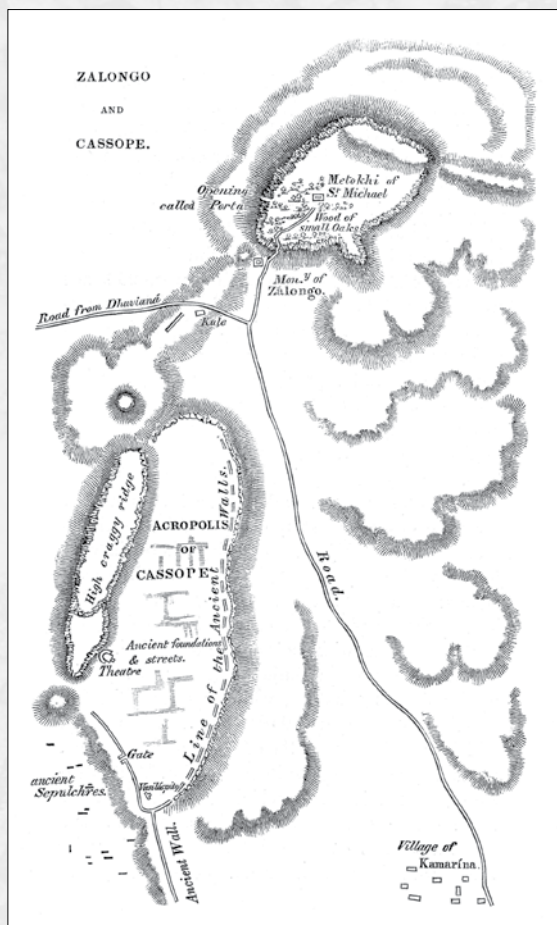

Το μεγάλο θέατρο της Κασσώπης

Στα σημαντικότερα δημόσια οικοδομήματα -πέραν του ναού της Αφροδίτης, των κτισμάτων της Αγοράς και του λεγόμενου Καταγωγίου- συγκαταλέγονται και τα δύο θέατρα της πόλης. Πρόκειται για το λεγόμενο μικρό θέατρο ή Βουλευτήριο, που όριζε την ανατολική πλευρά της Αγοράς, και για το σωζόμενο στις νότιες πλαγιές της βορειοδυτικής ακρόπολης, στο υψηλότερο τμήμα της πόλης, μεγάλο θέατρο.

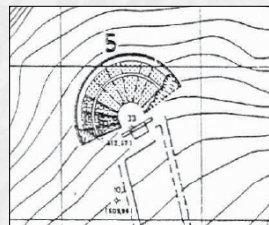
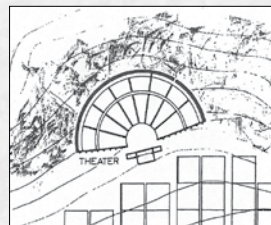
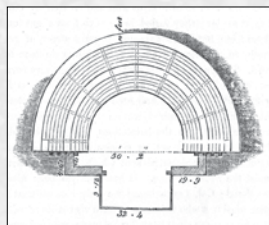
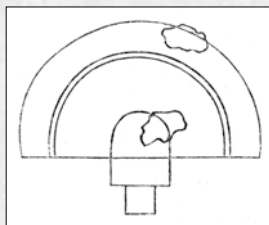
Θέατρο. Απόψεις του μνημείου πριν την έναρξη των εργασιών

Η ύπαρξη δύο θεάτρων στην πόλη είναι μία από τις ομοιότητες της Κασσώπης με τη γειτονική και κατά τρεις σχεδόν αιώνες προγενέστερή της κορινθιακή αποικία της Αμβρακίας, η οποία αποκαλύπτεται κάτω από τη σύγχρονη Άρτα και η οποία υπήρξε πρότυπο για την πρωτεύουσα των Κασσωπαίων.

Ο Άγγλος περιηγητής William Martin Leake στο πρώτο τοπογραφικό σκαρίφημα της οχυρωμένης πόλης, που δημοσίευσε το 1835, σημειώνει (και ενεπίγραφα) τη θέση του θεάτρου καθώς και αυτή της Αγοράς, όπου το μικρό θέατρο-Βουλευτήριο. Ο N.G.L. Hammond δημοσίευσε το 1967 αναλυτικό υπό κλίμακα σχεδιάγραμμα της αρχαίας πόλης με την ακριβή θέση των δύο θεάτρων της. Ο Σ. Δάκαρης παρόλο που ασχολήθηκε ελάχιστα με τα δύο μνημεία, τα αποτύπωσε με ακρίβεια στα σχέδια που συμπεριέλαβε στη μονογραφία του για την Κασσωπαία το 1971, καθώς αυτά διατηρούνταν σε αρκετά καλή κατάσταση.

Οι εν λόγω θεατρικοί χώροι παρέμειναν επίσης μακράν των όποιων παρεμβάσεων στο πλαίσιο του ενταγμένου στο ΠΕΠ Ηπείρου του Γ' ΚΠΣ έργου κατά την περίοδο 2003~2006. Η μοναδική εργασία που πραγματοποιήθηκε στο θέατρο την περίοδο εκείνη ήταν η απομάκρυνση ενός ιδιαίτερα μεγάλων διαστάσεων βράχου από το κέντρο της ορχήστρας, στην πτώση του οποίου πιθανόν να οφείλονταν κάποιες από τις πιο σημαντικές φθορές στο μνημείο.

Θέατρο. Παλαιότερες σχεδιαστικές αποδόσεις του μνημείου

Θέατρο. Απόψεις του μνημείου πριν την έναρξη των εργασιών

Στις υπώρειες του υψηλότερου λόφου (748μ.), στην κορυφή του οποίου σώζεται η βορειοδυτική ακρόπολη της οχύρωσης, ιδρύθηκε σε υψόμετρο 600μ. και απόσταση 700μ. περίπου από το πιο απομακρυσμένο σημείο της το θέατρο της Κασσώπης,. Κατασκευάστηκε με νότιο-νοτιοανατολικό προσανατολισμό και με απρόσκοπτη θέα προς τον Αμβρακικό κόλπο, την χερσόνησο της Πρέβεζας, το Ιόνιο πέλαγος, την Λευκάδα, το Μεγανήσι και τα Ακαρνανικά όρη.

Το θέατρο δεν έχει αποτελέσει μέχρι και σήμερα αντικείμενο συστηματικής ανασκαφικής έρευνας. Οι συνεχείς κατακρημνίσεις βράχων από τον υπερκείμενο λόφο, κάποιες από τις οποίες οφείλονται στη σεισμική δραστηριότητα που είναι αρκετά έντονη στην περιοχή του αρχαιολογικού χώρου της Κασσώπης, επέφεραν σημαντικές φθορές σε όλη την έκτασή του, με πλέον εμφανείς αυτές στις κερκίδες, τις

κλίμακες και τα εδώλια του κοίλου.

Αρκετά εδώλια έχουν υποστεί μικρή γωνιακή μετατόπιση εξαιτίας της μετακίνησης των πρανών, χωρίς όμως να παρουσιάζεται πρόβλημα αστάθειας ή ανατροπής τους. Κάποιες σημειακές παραμορφώσεις στο μνημείο πρέπει να αποδοθούν -πέραν της σεισμικής δραστηριότητας- και στη δράση των νερών της βροχής και τον παγετό, ενώ σε λίγες περιπτώσεις εντοπίζονται και εκτοπίσεις γωνιολίθων από ρίζες δέντρων που έχουν εισχωρήσει μεταξύ των αρμών, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζεται η φθοροποιός δράση και της χαμηλής βλάστησης. Η διάβρωση πραγματοποιείται ταχύτερα και είναι πιο έντονη εξαιτίας του γεγονότος ότι οι λίθοι του θεάτρου έρχονται σε άμεση επαφή με το χώμα. Στην περίπτωση αυτή ο αρνητικός ρόλος της χλωρίδας συνίσταται τόσο σε φθορές μηχανικές, καθώς η αγριάδα εκφύεται ανάμεσα στους λίθους και ευνοεί τη ρηγμάτωση, όσο και σε φθορές λόγω επιπλέον συγκράτησης υγρασίας.

Στο πλαίσιο του συγχρηματοδοτούμενου έργου «*Ανάδειξη συνοικίας θεάτρου αρχαίας Κασσώπης*», που υλοποιήθηκε από τη ΛΓ΄ ΕΠΚΑ από το φθινόπωρο του 2011 έως και τα τέλη του 2014 στην περιοχή του θεάτρου του αρχαιολογικού χώρου της Κασσώπης, πραγματοποιήθηκε συστηματική αποψίλωση της σκηνής, της ορχήστρας και του κοίλου του θεάτρου καθώς και της ευρύτερης περιοχής του, αρχαι-

Θέατρο. Απόψεις του μνημείου κατά τη διάρκεια των εργασιών

ολογικός καθαρισμός του θεάτρου, αποκάλυψη του συνόλου σχεδόν της ορχήστρας και του σκηνικού οικοδομήματος αλλή και τοπογραφική-σχεδιαστική αποτύπωση όλων των στοιχείων, που πρόδευξαν από τις εν λόγω έρευνες. Καταγράφηκε συστηματικά η κατάσταση διατήρησης του μνημείου, ενώ παράλληλα επιχειρήθηκε μία πρώτη προσέγγισή του με βάση τη γνωστή στην έρευνα βιβλιογραφία. Καθώς ελάχιστα στοιχεία ήταν γνωστά μέχρι και σχετικά πρόσφατα στην έρευνα για το θέατρο, οι εργασίες στο μνημείο και την γύρω περιοχή εμπλούτισαν τις γνώσεις μας για την πλέον πολύβουη και πολυσύχναστη περιοχή της αρχαίας πόλης μετά από εκείνη της Αγοράς, καθιστώντας το ίδιο επισκέψιμο από το ευρύ κοινό. Με την ολοκλήρωση των εργασιών που προαναφέρθηκαν, ο σύγχρονος επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει με άνεση το θέατρο και να κατανοήσει την χωροθέτηση, τη λειτουργία και την ιδιαίτερη σημασία του για τη ζωή της πόλης, αποκτώντας παράλληλα μία πρώτη εικόνα της επικράτειας των Κασσωπαίων και απολαμβάνοντας μία πανοραμική άποψη του αρχαιολογικού χώρου της Κασσώπης αλλή και της ευρύτερης περιοχής.

Το θέατρο της αρχαίας Κασσώπης, παρά τις όποιες φθορές από φυσικούς ή ανθρωπογενείς παράγοντες, σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση και τυπολογικά παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με το κατά πολύ μεγαλύτερό του σε χωρητικότητα θέατρο του ιερού της Δωδώνης, το οποίο χρονολογείται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Για τον λόγο αυτό το θέατρο της Κασσώπης, η χωρητικότητά του οποίου ξεπερνά τους 6.000 θεατές, έναντι τριπλασίου αριθμού της Δωδώνης, θεωρείται σύγχρονο ή πιθανότατα λίγο μεταγενέστερο εκείνου, χρονολογούμενο στον 3ο αι. π.Χ.

Θέατρο. Πανοραμική άποψη του μνημείου κατά τη διάρκεια των εργασιών

Θέατρο. Άποψη ορχήστρας, σκηνής και κοίλου μετά τις πρόσφατες εργασίες

Η ορχήστρα του θεάτρου, που βρίσκεται σε υψόμετρο 597μ. από την επιφάνεια της θάλασσας, σχηματίζει τόξο μεγαλύτερο από ημικύκλιο και όχι πλήρη κύκλιο, χωρίς κατ' ανάγκη αυτό να έχει συμβεί λόγω περιορισμένου χώρου, όπως έχει υποστηριχθεί από κάποιους μελετητές, άποψη όμως που φαίνεται να μην την αποδέχεται το σύνολο των μελετητών, θεωρώντας ότι δεν θα δημιουργούταν πρόβλημα, αν οι πολυγωνικοί τοίχοι που στηρίζουν το κοίλο είχαν κατασκευαστεί νοτιότερα.

Το δάπεδο της ορχήστρας, που αποτελείται από πατημένο χώμα επάνω στον αδρά λαξευμένο φυσικό βράχο, αποκαλύφθηκε σε όλη σχεδόν την έκτασή του κατά τη διάρκεια των πρόσφατων εργασιών. Μεταξύ της ορχήστρας και της πρώτης σειράς των εδωλίων των κερκίδων του κοίλου του θεάτρου αποκαλύφθηκε, κατά τη διάρκεια των ίδιων εργασιών, ο αποχετευτικός αγωγός για τη συγκέντρωση και απομάκρυνση των όμβριων υδάτων. Πρόκειται για λαξευμένο στον φυσικό βράχο αγωγό, επενδεδυμένο εσωτερικά με λίθινες αμμολιθικές πλάκες, ο οποίος καλυπτόταν, στα σημεία τουλάχιστον απόληξης των κλιμάκων του κοίλου, με ασβεστολιθικές πλάκες σχήματος τραπέζιου.

Νότια της ορχήστρας βρίσκεται το σκηνικό οικοδόμημα του θεάτρου, αποτελούμενο από τον κεντρικό ορθογώνιο χώρο (12 x 8μ.) της σκηνής καθώς και δύο παράπλευρους μακρόστενους χώρους (7,50 x 2,60μ.), οι οποίοι από τους περισσότερους μελετητές ταυτίζονται με τα παρασκήνια του σκηνικού οικοδομήματος, μεταξύ των οποίων αναπτυσσόταν το προσκήνιο. Η πρόσοψη του προσκηνίου αποτελούσαν από έξι ξύλινους κίονες, τα κενά μεταξύ των οποίων πιθανότατα χρησιμοποιούνταν, όπως συμβαίνει

σε όλα τα αρχαία θεατρικά οικοδομήματα, και για την ανάρτηση των αναφερομένων από την αρχαία ελληνική γραμματεία «πινάκων», ζωγραφικών δηλαδή παραστάσεων που θα μπορούσαν να είναι και σχετικοί με την εξέλιξη-θεματολογία εκάστου θεατρικού έργου, εν είδει σκηνογραφίας. Οι κίονες της πρόσοψης του προσκηνίου του θεάτρου της Κασσώπης στήριζαν ταυτόχρονα και το δάπεδο του λεγόμενου λογείου, του υπερυψωμένου εκείνου χώρου του σκηνικού οικοδομήματος, στον οποίο συνήθιζαν να κινούνται και να παίζουν οι ηθοποιοί κατά την ελληνιστική περίοδο. Οι προαναφερθέντες μακρόστενοι χώροι εκατέρωθεν του κεντρικού χώρου της σκηνής θα μπορούσαν εν προκειμένω, λαμβάνοντας υπόψη και τη μορφή της σωζόμενης άνω επιφάνειας των τοίχων-τοιχιών των χώρων αυτών προς την πλευρά των παρόδων του θεάτρου, να αποκατασταθούν ως επικλινείς ράμπες, προκειμένου να διευκολύνεται η πρόσβαση των ηθοποιών από την ορχήστρα προς το λογείο και αντίστροφα.

Μεταξύ αυτών των παράπλευρων χώρων-ραμπών του σκηνικού οικοδομήματος και των πολυγωνικών τοίχων που συγκρατούσαν τις κερκίδες στην απόληξη του κοίλου, του προοριζόμενου δηλαδή για τους θεατές χώρου του θεάτρου, αναπτύσσονται οι πάροδοι του θεάτρου, στις οποίες καταλήγουν δύο επάλληλοι δρόμοι-στενωποί, από εκείνους που τέμνουν κάθετα τις δύο κύριες οδούς-πλεωφόρους της πόλης. Το κοίλο, ο προοριζόμενος, όπως ήδη αναφέρθηκε, για τους θεατές χώρος του θεάτρου, έχει διάμετρο στη βάση γύρω από την ορχήστρα 16μ. και διάμετρο στον τοίχο που επιστέφει την κορυφή του μνημείου 78μ. περίπου καθώς και αρκετά έντονη κλίση (24ο45'). Το μεγαλύτερο μέρος των εδωλίων του κοίλου εδράζεται απευθείας στον κατάλληλα λαξευμένο βράχο του λόφου. Ισχυροί αναλημματικοί πολυγωνικοί τοίχοι, ενισχυμένοι κατά τακτά διαστήματα με τετράγωνα αντηρίδες, συγκρατούσαν τις απαιτούμενες για την κυκλική διαμόρφωση του κοίλου τεχνητές επιχώσεις στα δύο άκρα του. Από τους τοίχους αυτούς ο δυτικός διατηρείται στο μεγαλύτερο τμήμα του σε ιδιαίτερα καλή κατάσταση, ενώ ο ανατολικός έχει καταστραφεί σχεδόν εξ ολοκλήρου, συμπαρασύροντας και το μεγαλύτερο τμήμα της αντίστοιχης ακρι-

Θέατρο. Πανοραμική άποψη του μνημείου από την περιοχή της ακρόπολης

ανής κερκίδας.

Παρά τις διαφορετικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς μέχρι και σήμερα για το θέμα, με την ολοκλήρωση των προκαταρκτικών εργασιών στο θέατρο, στο πλαίσιο του συγχρηματοδοτούμενου από το ΕΣΠΑ έργου, φαίνεται πως κατέστη πλέον σαφές, ότι το κοίλιο του θεάτρου της Κασσώπης διαιρούνταν από εννέα κλίμακες, πλάτους 0,55μ., σε δέκα κερκίδες, οκτώ εκ των οποίων είναι ίδιου μεγέθους, ενώ οι δύο ακριανές έχουν μικρότερο πλάτος από τις υπόλοιπες. Η αρχιτεκτονική αποτύπωση του συνόλου του μνημείου, στο πλαίσιο της μελέτης συνολικής αποκατάστασής του, που εκπονείται την περίοδο αυτή με χρηματοδότηση του Σωματείου Διάζωμα, είναι αυτονόητο πως θα οδηγήσει και στην επίλυση τυχόν αδιευκρίνιστων θεμάτων, που σχετίζονται με την εν γένει μορφή ή με επιμέρους σημαντικές κατασκευαστικές λεπτομέρειες του μεγάλου θεάτρου της Κασσώπης.

Οριζόντιος ενδιάμεσος διάδρομος-διάζωμα, πλάτους 1,25μ., χωρίζει καθ' ύψος το κοίλιο σε δύο τμήματα, με είκοσι τρεις ορατές σειρές λίθινων εδωλίων στο κάτω και δώδεκα στο επάνω τμήμα αντίστοιχα. Τα εδώλια είναι κατασκευασμένα από ντόπιο ασβεστόλιθο, υλικό αρκετά ανθεκτικό στον χρόνο και στις ιδιαίτερα άσχημες κατά τους χειμερινούς μήνες τοπικές κλιματολογικές συνθήκες όπως αποδεικνύεται, καθώς παρά τα 2.300 περίπου χρόνια που μεσολάβησαν από την κατασκευή τους, σχετικά ελάχιστες είναι οι φθορές που παρατηρούνται σήμερα στα εδώλια, πέραν ίσως του έντονου σκούρου χρώματος που έχει εν τω μεταξύ αποκτήσει ο αρχικά λευκός ασβεστόλιθος, γεγονός που οφείλεται στην κάλυψη

Θέατρο. Ο δυτικός αναλημματικός τοίχος του κοίλιου μετά τις πρόσφατες εργασίες

Άποψη κοίλου και πυλίδας στον εξωτερικό αναλημματικό τοίχο

του από γκρίζες-μαύρες λειχίνες και βρύα, ως αποτέλεσμα της μακροχρόνιας έκθεσής του σε συνθήκες περιβάλλοντος.

Ένας δεύτερος διάδρομος-διάζωμα, πλάτους 2,50μ., που προστατεύεται εξωτερικά από ισχυρό πολυγωνικό τοίχο, επιστέφει την κορυφή του θεάτρου, διευκολύνοντας την κίνηση των θεατών στο ανώτερο τμήμα του κοίλου.

Ο περιμετρικός τοίχος, που κατασκευάστηκε για να προστατεύει το θέατρο από τις τυχόν κατολισθήσεις από τον λόφο της ακρόπολης, διαθέτει, σε ευθεία γραμμή με τη δεύτερη από Ανατολής κλίμακα, μικρό σχετικά θυραίο άνοιγμα, πλάτους 1,10μ., του οποίου διατηρείται στην αρχική του θέση και το μονολιθικό υπέρθυρο. Το άνοιγμα αυτό δημιουργήθηκε για να διευκολύνει την πρόσβαση και, κυρίως, την αποχώρηση των θεατών από το θέατρο. Αντίστοιχο άνοιγμα υπήρχε πιθανότατα και στο δυτικό τμήμα του πολυγωνικού τοίχου που επιστέφει το κοίλο, είναι δύσκολο όμως να διαπιστωθεί, καθώς το συγκεκριμένο τμήμα του τοίχου, όπως άλλωστε και το αντίστοιχο ανώτερο τμήμα του κοίλου καλύπτεται από σωρούς καταπεσμένων λίθων.

Θυραίο άνοιγμα υπήρχε πιθανότατα και στο δυτικό άκρο του μεσαίου διαδρόμου-διαζώματος, όπως διαπιστώνεται από τη λάξευση-διαμόρφωση των σωζόμενων γωνιολίθων.

Από το άνοιγμα αυτό, κατά τον Σ. Δάκαρη, ξεκινούσε εξωτερική κλίμακα σε επαφή με τον δυτικό αναλημματικό τοίχο του κοίλου, όπως και στο θέατρο της Δωδώνης. Σήμερα δεν διακρίνονται ίχνη της κλίμακας αυτής, από τη διαμόρφωση του εδάφους όμως συνάγεται πως το θυραίο άνοιγμα σχετίζεται πιθανόν με πρόσβαση από τον επόμενο προς δυσμάς, από αυτόν που οδηγούσε στη δυτική πάροδο, κάθετο δρόμο-στενωπό του πολεοδομικού ιστού της πόλης. Στον ίδιο δρόμο-στενωπό θα πρέπει να οδηγούσε πρόσβαση και από το ευρισκόμενο ελάχιστο μέτρα υψηλότερα, στο δυτικό άκρο του διαδρόμου-διαζώματος στην κορυφή του κοίλου, πιθανό θυραίο άνοιγμα. Η κατάρρευση όμως του υψηλότερου τμήματος του δυτικού αναλημματικού τοίχου δεν επιτρέπει καν τη διαπίστωση ύπαρξης ανοίγματος στο δυτικό άκρο του διαδρόμου-διαζώματος στην κορυφή του κοίλου.

Η ύπαρξη αντίστοιχης διαμόρφωσης στην ανατολική πλευρά του θεάτρου και προσβάσεων που κατέληγαν στον επόμενο προς Ανατολής, από αυτόν που οδηγούσε στην ανατολική πάροδο, κάθετο δρόμο-στενωπό του πολεοδομικού ιστού της πόλης, δεν μπορεί να αποκλειστεί, είναι όμως πάρα πολύ δύσκολο να επιβεβαιωθεί εξαιτίας της σχεδόν ολοκληρωτικής καταστροφής του ανατολικού αναλημματικού τοίχου του κοίλου.

Η σταδιακή-συγκροτημένη πρόσβαση των προσερχόμενων στο θέατρο από τους δύο επάλληλους δρόμους-στενωπούς και τις αντίστοιχες παρόδους προς τις κερκίδες του κοίλου εξασφαλιζόταν μέσω των εννέα κλιμάκων του κοίλου. Η ομαδική αποχώρησή τους με τη λήξη της όποιας εκδήλωσης επι-

τυχανόνταν μέσω των ίδιων κλιμάκων αλληλά και των προαναφερθέντων πιθανών ανοιγμάτων στα άκρα των δύο διαδρόμων-διαζωμάτων του κοίλπου και των αντίστοιχων προσβάσεων προς τους επόμενους προς Ανατολίας και Δυσμάς κάθετους δρόμους-στενωπούς από αυτούς που κατέληγαν στις δύο παράδους του θεάτρου. Στην ομαλή αποχώρηση, τέλος, συνέβαλε και η πυλίδα στο ανατολικό τμήμα του εξωτερικού περιμετρικού τοίχου του κοίλπου καθώς και η πιθανή αντίστοιχά της στο δυτικό τμήμα του ίδιου τοίχου.

Το μεγάλο θέατρο της Κασσώπης θα πρέπει να χρησιμοποιούνταν για θεατρικές παραστάσεις και μουσικές εκδηλώσεις αλληλά και πολιτικές συναθροίσεις του Κοινού των Κασσωπαίων, στις οποίες συμμετείχαν εκτός των διαμενόντων μονίμως στην πόλη και οι κάτοικοι της υπαίθρου. Η θέση άληλωσε της έδρας του Κοινού σε κομβικό σημείο της επικράτειας του φύλλου, σε απόσταση λίγων ωρών -πεζή- από τα υπόλοιπα αστικά και ημιαστικά κέντρα της Κασσωπίας, επέτρεπε, πηλην εξαιρετικών περιπτώσεων, την αυθημερόν μετάβαση και επιστροφή των κατοίκων των εν λόγω περιοχών στην Κασσώπη, προκειμένου να συμμετάσχουν σε πολιτικές συναθροίσεις ή καλλιτεχνικές εκδηλώσεις.

Το μικρό θέατρο ή Βουλευτήριο της Κασσώπης

Ένα δεύτερο οικοδόμημα στον τύπο του θεάτρου κατέλαβε από το δεύτερο μισό του 3ου αιώνα την ανατολική στενή πλευρά της Αγοράς της αρχαίας Κασσώπης, η οποία στα τέλη του 3ου-αρχές 2ου αι. π.Χ. απέκτησε μνημειακή διαμόρφωση. Το εν λόγω οικοδόμημα απέκλινε εμφανώς από τον άξονα της Αγοράς, στραμμένο προς τα βορειοδυτικά, ακολουθώντας και προσπαθώντας να αξιοποιήσει κατά τον καλύτερο τρόπο την φυσική διαμόρφωση του εδάφους. Παρά τη διαφοροποίησή του ως προς τον προσανατολισμό, το οικοδόμημα αυτό είναι βέβαιο ότι συμπεριλαμβανόταν ευθύς εξαρχής στον ενιαίο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό του χώρου της Αγοράς κατά την περίοδο της μεγάλης ακμής της Κασσώπης. Σε παλαιότερη σεισμική δραστηριότητα οφείλεται η κατακρήμνιση τμημάτων της νότιας πλευράς του αρχαιολογικού χώρου της Κασσώπης, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και μεγάλο τμήμα του κοίλιου του εν λόγω θεατρικού οικοδομήματος, ενώ έντονες ρηγματώσεις διαπιστώνονται ακόμα και σήμερα κατά μήκος της ίδιας πλευράς του χώρου.

Το Βουλευτήριο και η Αγορά της αρχαίας πόλης από Α/ΝΑ

Ο θεατρικός αυτός χώρος, η χωρητικότητα του οποίου υπολογίζεται σε δύο χιλιάδες ή και περισσότερους θεατές, ονομάζεται από τους μελετητές μικρό θέατρο, Ωδείο ή Βουλευτήριο, θεωρώντας ότι φιλοξενούσε μουσικές και άλλες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις αλλά και τις συνεδριάσεις της Βουλής ή και τις συγκεντρώσεις του φύλλου ή του Κοινού των Κασσωπίων.

Το κοίλο του λεγόμενου Βουλευτηρίου, η μέγιστη διάμετρος του οποίου είναι 46μ. περίπου, περικλείεται από τετράπλευρο περίβολο διαστάσεων 47,50 x 25μ., που κάποια στιγμή λανθασμένα συνδέθηκε με ύπαρξη στέγης σε αυτό. Τρεις κλίμακες πλάτους 0,60μ. διαιρούν το κοίλο σε τέσσερις κερκίδες με είκοσι μία σειρές εδωλίων. Τα εδώλια έχουν ύψος 0,25μ. και βάθος καθίσματος 0,60μ. και έχουν κατασκευαστεί σε μεγάλο βαθμό, όπως άλλωστε και οι κλίμακες, με λάξευση του φυσικού βράχου.

Το διαστάσεων 15,40 x 7,60μ. σκηνικό οικοδόμημα αποτελείται από το ορθογώνιο κυρίως κτίριο της σκηνής (15,40 x 3,90μ.) και δύο παρασκήνια (3,70 x 2,50μ.) στα άκρα του, που προβάλλουν προς την ορχήστρα πλαισιώνοντας το προσκήνιο, το οποίο στην πρόσοψή του διέθετε τέσσερις κίονες.

Στην επίπεδα διαμορφωμένη κορυφή του λοφίσκου ανατολικότερα, στα πρηνή του οποίου έχει λαξευτεί το κοίλο του λεγόμενου Βουλευτηρίου, και σε επαφή με τον προαναφερθέντα περίβολο του διατηρούνται στην κατεύθυνση Β-N τα θεμέλια ενός ιδιαίτερα μακρόστενου χώρου-διαδρόμου. Ο χώρος αυτός λειτουργεί ως ενδιάμεσος μεταξύ του κοίλου και της -ίσης σε μήκος με αυτόν- στοάς,

Άποψη του Βουλευτηρίου από Δ/ΒΔ

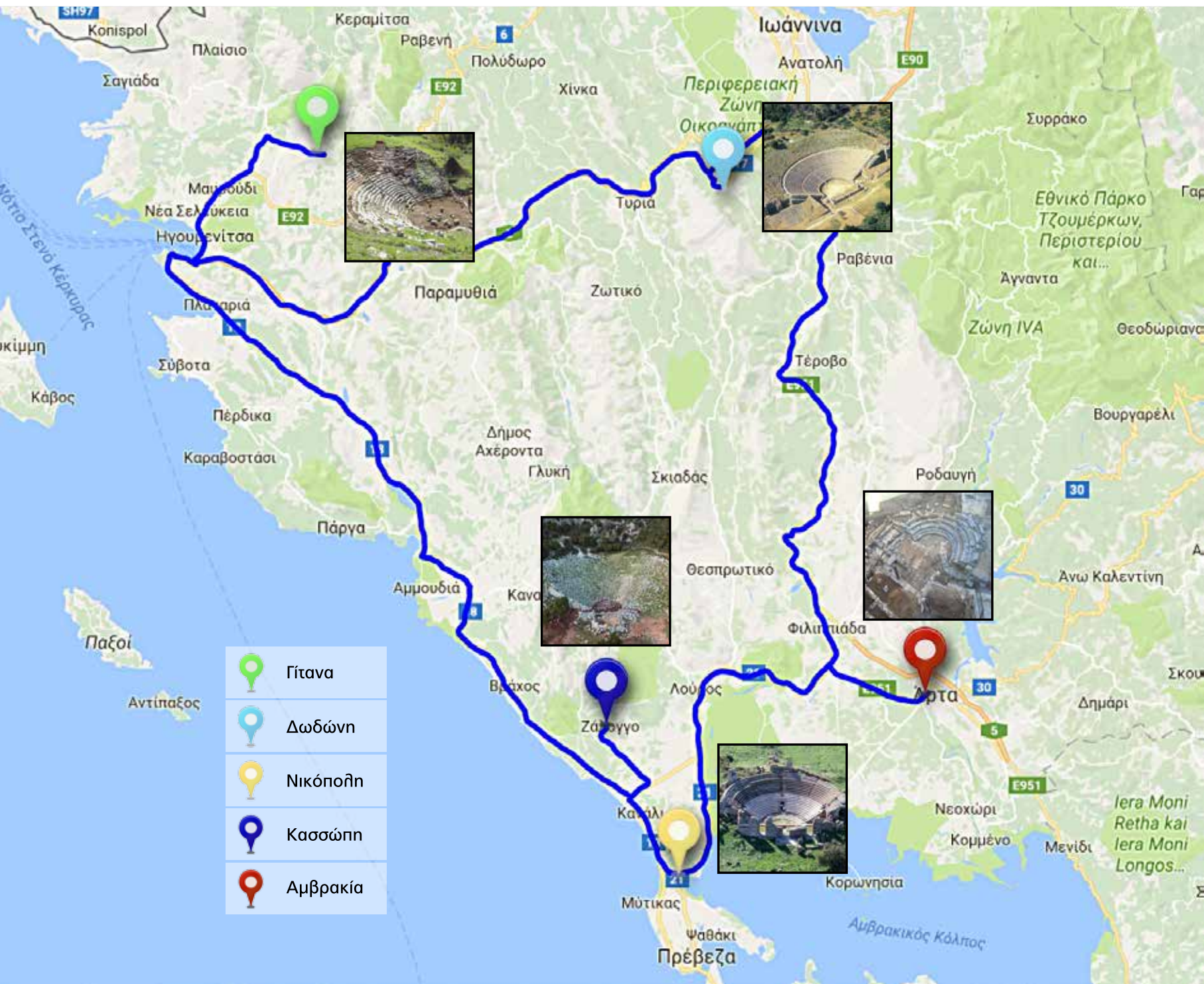

Άποψη Αγοράς, Βουλευτηρίου και στοάς στα ανατολικά του

που μπορεί να είναι στραμμένη προς Ανατολάς, σχετίζεται όμως άμεσα με το λεγόμενο Βουλευτήριο, καθώς τα ανοίγματα επικοινωνίας μεταξύ στοάς και διαδρόμου αφενός και διαδρόμου και κοίλου του λεγόμενου Βουλευτηρίου αφετέρου τοποθετούνται στην κατάληξη των κλιμάκων του κοίλου. Στην στοά αυτή μπορούσαν να καταφεύγουν, σε περίπτωση κακών καιρικών συνθηκών, οι ευρισκόμενοι στον χώρο του λεγόμενου Βουλευτηρίου. Στην πρόσοψη, τα δύο άκρα της οποίας ήταν κλεισμένα από τοίχους, γεγονός σύννηθες την περίοδο αυτή, η στοά έφερε πάνω σε στυλοβάτη που πατούσε απευθείας στον λαξευμένο βράχο στηρίγματα οκταγωνικής μορφής, παρόμοια με αυτά του λεγόμενου Καταγωγίου.

- Γίτανα
- Δωδώνη
- Νικόπολη
- Κασσώπη
- Αμβρακία

Η πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου

Ο αρχαιολογικός χώρος της Κασσώπης με τους δύο θεατρικούς χώρους αποτελεί έναν από τους πέντε κόμβους-σταθμούς της πολιτιστικής διαδρομής στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου. Η πολιτιστική αυτή διαδρομή είναι αποτέλεσμα συνεργασίας της Περιφέρειας Ηπείρου και των Εφορειών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού στην περιοχή της Ηπείρου με τη συνδρομή του Σωματείου *Διάζωμα*.

Η πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου είναι μία Ολοκληρωμένη Εδαφική Επένδυση και ουσιαστικά η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια βιώσιμης ανάπτυξης με επίκεντρο τα μνημεία. Πρόκειται για ένα εξειδικευμένο και επώνυμο προϊόν πολιτιστικού τουρισμού που περιλαμβάνει συνολικά 37 Έργα-Δράσεις με συνολικό προϋπολογισμό 37.302.000,00 €, που θα υλοποιηθούν στο πλαίσιο της προγραμματικής περιόδου 2014~2020 με συγχρηματοδότηση από την ΕΕ.

Το πρόγραμμα αφορά μία ολοκληρωμένη σύγχρονη περιηγητική διαδρομή σε πέντε αρχαιολογικούς χώρους -Δωδώνη, Γίτανα, Κασσώπη, Νικόπολη, Αμβρακία- της Ηπείρου με πυρήνα τα αρχαία θέατρα, ωδεία και στάδια. Για την επιτυχή λειτουργία της εν λόγω πολιτιστικής διαδρομής έχει εξασφαλιστεί η αναβάθμιση του εθνικού και τοπικού οδικού δικτύου και άλλων βασικών υποδομών, ενώ έχει προβλεφθεί η παραγωγή του απαιτούμενου οπτικοακουστικού υλικού μεμονωμένα για κάθε αρχαιολογικό χώρο αλλήλα και συνολικά για τη διαδρομή. Έχει προετοιμαστεί παράλληλα κατάλληλα και ήδη έχει ξεκινήσει από τις αρμόδιες Εφορείες Αρχαιοτήτων η υλοποίηση των προβλεπόμενων απαραίτητων εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης των μνημείων και του περιβάλλοντός τους. Τέτοιες εργασίες θα υλοποιηθούν στο αρχαίο θέατρο και στον αρχαιολογικό χώρο του ιερού μαντείου της Δωδώνης, στο θέατρο Γιτάνων και στον αρχαιολογικό χώρο της έδρας του Κοινού των Θεσπρωτών κοντά στην Ηγουμενίτσα, στο θέατρο, στο λεγόμενο Βουλευτήριο και στον αρχαιολογικό χώρο της έδρας των Κασσωπαίων αλλήλα και στο θέατρο, ωδείο και στάδιο της ρωμαϊκής Νικόπολης κοντά στην Πρέβεζα καθώς, τέλος, και στην περιοχή του Μικρού Θεάτρου της Αμβρακίας στο κέντρο της σύγχρονης Άρτας. Πρόκειται για μία πρόταση-συμβολή στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην περιοχή της Ηπείρου, καθώς αφορά την οργάνωση -σε ένα πρώτο πιλοτικό στάδιο- μιας πολιτιστικής διαδρομής, με συνεκτικό στοιχείο τους αρχαίους χώρους θέασης και ακρόασης της Ηπείρου και με σκοπό να λειτουργήσει αυτή ως πρότυπο και για άλλες αντίστοιχες διαδρομές σε άλλες περιοχές της χώρας.

Βιβλιογραφία

- Α. Αγγέλη (επιμ.), *Ο αρχαιολογικός χώρος της Κασσώπης*, Πρέβεζα 2015.
- Π. Βοκοτόπουλος, *Ηπειρος. Ένα φωτογραφικό οδοιπορικό*, Θεσσαλονίκη 2011.
- Σ. Δάκαρης, *ΠΑΕ* 1952, 326-362, 1953, 164-174, 1954, 201-209, 1955, 181-186, 1977, 141-148, 1978, 96-106, 1979, 114-118, 1980, 21-32, 1981, 72-77, 1982, 79-84, 1983, 78-80.
- Σ. Δάκαρης, *Κασσώπη, Νεώτερες Ανασκαφές 1977-1983*, Ιωάννινα 1984.
- Σ. Δάκαρης, *Η ρωμαϊκή πολιτική στην Ήπειρο. Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη*, Πρέβεζα 1984 (1987), 11-21.
- Κ. Γραβάνη, *Τοπογραφικά Κασσωπιάς, στο Αφιέρωμα στον N.G.L. Hammond*, Μακεδονικά, Παράρτημα αρ. 7, Θεσσαλονίκη 1997, 79-93.
- Κ. Γραβάνη, *Ανασκαφικές μαρτυρίες για το συνοικισμό στη Νικόπολη*, στο Κ. Ζάχος (επιμ.), *Νικόπολις Β΄. Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου για τη Νικόπολη* (Πρέβεζα 11-15 Σεπτεμβρίου 2002), Πρέβεζα 2007, 101-122.
- Ν. Δ. Καράμπελας, *Ο Άγγλος θεολόγος Thomas S. Hughes στην Πρέβεζα και τη Νικόπολη*, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 41-42, Πρέβεζα 2005, 52-144.
- Ν. Δ. Καράμπελας, *Ο Άγγλος λοχαγός William Leake στο νομό Πρέβεζας*, στο *Ηπειρωτών Κοινόν 2*, Πρέβεζα 2008, 44-127.
- Ν. Κατσικούδης, *Το θέατρο στην αρχαία Ήπειρο*, *Δωδώνη ΚΘ΄* (2000), 167-230.
- Ν. Κατσικούδης, *Η αγορά και το θέατρο στην αρχαία Ήπειρο*, στο Κ. Σουέρεφ (επιμ.), *Αρχαία θέατρα της Ηπείρου*, Αθήνα 2012, 21-48.
- Θ. Κοντογιάννη, *Κασσώπη. Συνοπτικός οδηγός του αρχαιολογικού χώρου*, Ιωάννινα 2006.
- Θ. Κοντογιάννη – Δ. Παπακώστα, *Το έργο «Ανάδειξη συνοικίας θεάτρου αρχαίας Κασσώπης»*, *Ημερίδα για το έργο της ΛΓ΄ ΕΠΚΑ κατά τη διετία 2011-2012 στην Π.Ε. Πρέβεζας*, Πρέβεζα 2013 (πρακτικά υπό ανάρτηση, σε ψηφιακή μορφή, στην επίσημη ιστοσελίδα της ΕΦΑ Πρέβεζας, www.lgerka.gr).
- Γ. Ρήγιнос, *Θέατρο Κασσώπης. Χορηγικός φάκελος*, Πρέβεζα 2010, 1-15.
- Γ. Ρήγιнос, *Το θέατρο και το βουλευτήριο της Κασσώπης*, στο Κ. Σουέρεφ (επιμ.), *Αρχαία θέατρα της Ηπείρου*, Αθήνα 2012, 132-143.

- Χρ. Τζουβάρα – Σούλη, *Η θλατρεία του Δία στην αρχαία Ηπειρο*, Ιωάννινα 2008, 157-165.
A. Baçe, Griechische Theater des 5.bis 3. Jahrhunderts in Illyrien und Epirus, *BjB* 202/203 (2002-2003), 365-411.
- P. Cabanes, *L' Epire de la mort de Pyrrus a la conquete Romaine (272-167 av. J. C)*, Paris 1976.
- S. Dakaris, *Cassopaia and the Elean Colonies*, Ancient Greek Cities 4, Athens 1971.
- S. Dakaris, *Von einer kleinen landlichen Ansiedlung des 8-4 Jhs. V. Chr. zu einer spatklassischen Stadt in nordwest Griechenland*, Palast und Hutte (Symposium der Alexander von Humboldt – Stiftung in Berlin 1979), Mainz am Rhein 1982
- S. Dakaris, Organisation politique et urbanistique de la ville dans l' Epire antique, dans P. Cabanes (ed.), *L' Illyrie meridionale et l' Epire dans l' Antiquite I*, Actes du colloque International de Clermont – Ferrand (22-25 octobre 1984), Paris 1987, 71-80.
- P. R. Franke, *Die antiken Munzen von Epirus*, 1961.
- N. G. L. Hammond, *The colonies of Elis in Cassopaia*, *Αφιέρωμα εις την Ηπειρον, εις μνήμην Χρ. Σούλη*, 1956
- N. G. L. Hammond, *Epirus, The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas*, Oxford 1967.
- W. Hoepfner, Nikopolis – zur Stadtgrundung des Augustus, Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συμποσίου για την Νικόπολη, Πρέβεζα 1984 (1987), 129-133.
- W. Hoepfner – E.L. Schwandner, Haus und Stadt im klassischen Griechenland. Neubearbeitung, *Wohnen in der klassischen Polis*. Band I, München 19942.
- W. M. Leake, *Travels in Northern Greece, I, IV*, London 1835.
- G. Riginos, L' antica cassoepa e le regioni limitrofe durante il periodo classico ed ellenistico, a Cl. Antonetti (ed.), *Lo spazio ionico e le comunita della Grecia nord-occidentale. Territorio, societA, istituzioni*. Atti del Convegno Internazionale, (Venezia, 7-9 gennaio 2010), Pisa 2010, 61-78.
- E. L. Schwandner, Kassope, The city in whose territory Nikopolis was founded, in J. Isager (ed.), *Foundation and Destruction. Nikopolis and Northwestern Greece. The archaeological evidence for the city destructions, the foundation of Nikopolis and the synoecism*. Monographs of the Danish Institute at Athens 3 (2001), 109-115.

ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ «ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΚΑΣΣΩΠΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΕΒΕΖΑ»,
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ
ΤΣΙΡΙΚΟ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ ΧΑΡΤΙ VELVET 170 ΓΡΑΜ. Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΩΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΗΓΙΝΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ. ΟΙ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΡΗΓΙΝΟΥ. ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΧΕΔΙΑΣΕ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΗΓΙΝΟΣ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΑΖΩΜΑ» ΤΟ ΜΑΪΟ 2017.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

10

